

DOI: <http://doi.org/10.32750/2023-0116>

УДК 330.113

JEL Classification: D 60, H 42, I 31

Лойко Валерія Вікторівна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародної економіки,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3248-1585
e-mail: v.loiko@kubg.edu.ua

Руденко Валентина Сергіївна

аспірантка ОНП «Економіка»,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9867-5951
email: vs.rudenko@kubg.edu.ua

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН ТА РОЗВИТОК МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РОЗРІЗІ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто питання тенденцій змін та розвитку механізму забезпечення українського суспільства в розрізі соціальної безпеки країни. Визначено, що швидкозмінні потреби суспільства, зокрема, негативні впливи у вигляді карантинних обмежень із-за пандемії на Covid – 19 та війни в Україні, значно впливають на рівень соціальної безпеки. Обґрунтовані зміни у пріоритетах мешканців міста щодо найбільш значимих критеріїв забезпечення соціальної безпеки під час мирного та воєнного часу. Визначено, що для забезпечення достатнього рівня соціальної безпеки з економічної точки зору у мирний час до найсуттєвіших пріоритетів мешканці міста віднесли: наявність роботи, наявність житла та можливість оплатити комунальні послуги або оренду житла та доступність медичних, освітніх та інших послуг. Під час воєнного стану до пріоритетних критеріїв забезпечення соціальної безпеки мешканці міста віднесли: можливість фізичного захисту життя мешканців (наявність укриття), доступність продуктів харчування та питної води, доступність медичних послуг та ліків. Зроблено висновок, що під час війни в Україні мешканців, які потребують соціального захисту, стало в рази більше. Визначено, що війна в Україні спричинила значні негативні наслідки щодо життєзабезпечення населення країни: це і втрата працездатності внаслідок поранення, втрата роботи, зменшення рівня заробітної плати, втрата або пошкодження житла, зниження купівельної спроможності громадян та зростання цін на ресурси, у тому числі продукти харчування. Встановлена тенденція зростання кількості благодійних фондів для надання допомоги населенню. Зроблено висновок, що «гіркий» досвід українського народу воєнного часу стимулює українське суспільство до напрацювання нових механізмів соціального захисту мешканців країни та напрацювання нових шляхів забезпечення стійкого рівня соціальної безпеки населення.

Ключові слова: соціальна безпека; мешканці міста; мирний та воєнний час; критерії; економічні чинники; загрози; благодійні фонди; волонтерські організації.

ВСТУП

Постановка проблеми. Соціальна безпека, як явище, досліджується науковцями та практиками. Згідно з Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 затверджено «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», де до визначення інтегрального індексу економічної безпеки поряд із іншими 14 індикаторами включена і соціальна безпека. При цьому в загальних положеннях вказано, що дані рекомендації мають інформаційний, рекомендаційний, роз'яснювальний характер та не є обов'язковими. Звичайно, виникає

питання щодо їх застосування у практичній діяльності органів влади для оцінки стану соціальної безпеки на державному та регіональному рівнях [1]. Попри високу значимість соціальної безпеки для суспільства, обмежена кількість інформації та підходів до її вимірювання особливо у стані надзвичайних ситуацій, зокрема, війни, що потребує проведення подальших досліджень. Питанню тенденцій змін та розвитку механізму життєзабезпечення суспільства і присвячена ця стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів соціальної безпеки присвячені праці наступних науковців. Результати ґрунтовного дослідження стану та перспектив розвитку соціальної безпеки в Україні у мирний час опубліковані у монографії Новікової О.Ф., Сидорчука О.Г., Панькової О.В. та інших [2]. Зміст, категорії та об'єкти соціальної безпеки та соціально-економічна безпека міста розглянуті у статтях Романовської Ю.А. [3 - 5]. Дослідженню соціальних аспектів економічної безпеки держави присвячена стаття Бондарук Т.Г., Бондарук І.С. [6]. Сучасні підходи до визначення категорії «соціальна безпека» обґрунтовані у статті Кальницької М.А. [7]. У статті Шведун В.О., Грець А.М. обґрунтована стратегічна модель забезпечення соціально-економічної безпеки держави в умовах сучасних викликів [8]. Регіональні і галузеві аспекти соціально-економічної безпеки держави висвітлені у статті Кузьменко В.П. [9]. Сутність та шляхи забезпечення соціальної безпеки людини Буняк Н. [10]. Зважаючи на праці науковців з різних аспектів забезпечення соціальної безпеки на рівні людини, міста та держави, залишається недостатньо дослідженими питання розвитку

Мета статті. Проаналізувати тенденції змін та розвиток механізму забезпечення життєдіяльності українського суспільства в розрізі соціальної безпеки країни.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальна безпека, як складова економічної безпеки, є дуже динамічним поняттям за своїм змістом та завданнями, адже потреби суспільства дуже швидкозмінні та диктуються часовими викликами та переломами, останні з яких – пандемія та повномасштабне вторгнення росії в Україну. На сьогодні соціальна безпека у всій своїй багатоаспектності особливо близько торкнулося кожного українця, коли Україна знаходиться вже 9 рік після початку вторгнення росії, а також на 2 році після початку повномасштабного вторгнення. Багато українців, на жаль, піддалися загрозі вразливі, тільки лише частково, відносно відновивши своє життя та побут.

Згідно даних ООН, починаючи з 24 лютого минулого року і до 15 лютого 2023 року в Україні, загинуло 8006 мирних жителів, зокрема 487 дітей. Поранення отримали 13287 цивільних осіб, з них 954 – діти. Найбільша кількість загиблих та поранених зафіксована у Донецькій та Луганській області: у цих регіонах за вказаний період загинуло 4295 осіб, поранено – 7327 осіб. [11]. А ще більша частина українців стали перебувати у вразливому становищі та в складних життєвих обставинах. Причини, які слугували каталізатором складних обставин у мирний час, зокрема: літній вік, хронічні хвороби, втрата годувальника, безробіття, відсутність житла та неможливість придбати його тощо, у воєнний час ще більше загострилися і до них додалися ще більш важкі, які викликані війною: забезпечення фізичної безпеки людини, забезпечення їжею, питною водою, медикаментами тощо.

Економічна сутність поняття «соціальна безпека» у воєнний час доповнюється цілим рядом додаткових рис. За результатами проведеного опитування серед мешканців міста Києва, які весь час перебували в місті, навіть під час початку війни щодо зміни у пріоритетах соціальної безпеки мешканців міста у мирний та воєнний час, більшість з них відмітили наступне (табл. 1).

Таблиця 1

Зміна у пріоритетності критеріїв соціальної безпеки мешканців міста в умовах мирного та воєнного часу

Мирний час		Воєнний час	
Назва показника	Пріоритетність	Назва показника	Пріоритетність
Забезпеченість мешканців міста роботою та економічним доходом	1	Забезпеченість фізичної безпеки людини (наявність укриття)	1
Забезпеченість мешканців міста житлом та житлово-комунальними послугами	2	Забезпеченість питною водою та продуктами харчування	2
Забезпеченість мешканців міста медичними, освітніми, адміністративними, фінансовими, юридичними, культурно-розважальними послугами	3	Забезпеченість необхідними ліками та можливість отримання медичну допомогу	3

Джерело: авторська розробка

В Україні людей, які стали потребувати соціального захисту, стало в рази більше, адже війна вразила кожного українця різною мірою. Багато людей залишилися без житла. Так, за попередніми підрахунками аналітиків, на які спирається Міністерство розвитку громад і територій, понад 2,4 мільйона українців мешкають в зруйнованому або суттєво пошкодженому житлі. Це попередня цифра, оскільки в умовах воєнного стану і тимчасової окупації деяких регіонів точно порахувати кількість житла, непридатного для проживання, неможливо [12].

За даними обласних військових адміністрацій, з 24 лютого по 18 жовтня на доступних для підрахунку територіях зафіксовано майже 160 тис пошкоджених або зруйнованих об'єктів. З них 60% – із ступенем руйнування понад 50%. Серед пошкоджених об'єктів нерухомості переважають житлові приміщення – понад 142 тис. З них понад 54 тис – із ступенем руйнування до 50%, 88 тис – 50-100%. Багато сімей залишилися без доходів. Через спад економіки рівень безробіття сягнув близько 35% у II кварталі 2022 року. Надалі безробіття поступово знижуватиметься, проте залишатиметься вищим за свій природний рівень через довгострокові наслідки війни, вважає Нацбанк у своєму інфляційному звіті [13].

Щодо роботи підприємств, то на початку війни підприємства намагалися виплачувати зарплату в повному обсязі, але через продовження бойових дій та погіршення фінансово-економічного стану переважна кількість підприємств не в змозі забезпечувати довоєнний рівень оплати праці. Як наслідок, номінальні зарплати у 2022 році скоротилися на 12%, а в реальному вимірі (тобто з вирахуванням інфляції) - на 27%. Так, лише певна частина підприємств змогли евакуювати своє виробництво у центральні та західні частини України. Багато ж – були фізично знищені, або були вимушені припинити свою діяльність з різних причин: зниження купівельної спроможності громадян, підвищення цін на ресурси (комплектуючі, паливо). Також, суттєвий вплив мало довготривале вимкнення електроенергії, через ворожі обстріли української інфраструктури. Згідно з опитуванням, яке провели Центр розвитку інновацій, Офіс з розвитку підприємництва та експорту, національний проєкт «Дія.Бізнес» - 8% відмітили, що змушені були повністю зупинитися, у 25,2% обсяги робіт зменшилися, 43,4% працювали частково і лише у 23,3% обсяги зросли або як мінімум залишилися на довоєнному рівні. (рис.1).

До того ж, згідно з даними від представників КМДА, в ці непрості часи населення України на 50% складається із соціально незахищених верств [14]. Зважаючи на

ситуацію, було спрощено надання певних видів допомоги вразливим категоріям населення. Так, певні види виплат для ВПО, як з бюджету, так і від міжнародних організацій стали легкодоступними в отриманні завдяки революційно швидкій роботі Міністерства цифрової трансформації України. Так, осучаснення та цифровізація механізму отримання всіх виплат, допомог, а також розвиток соціальних послуг для громадян, які потрапили у складні життєві обставини – мали на меті, аби якомога більше людей змогли подолати їх та досягти економічної незалежності від зовнішньої допомоги.

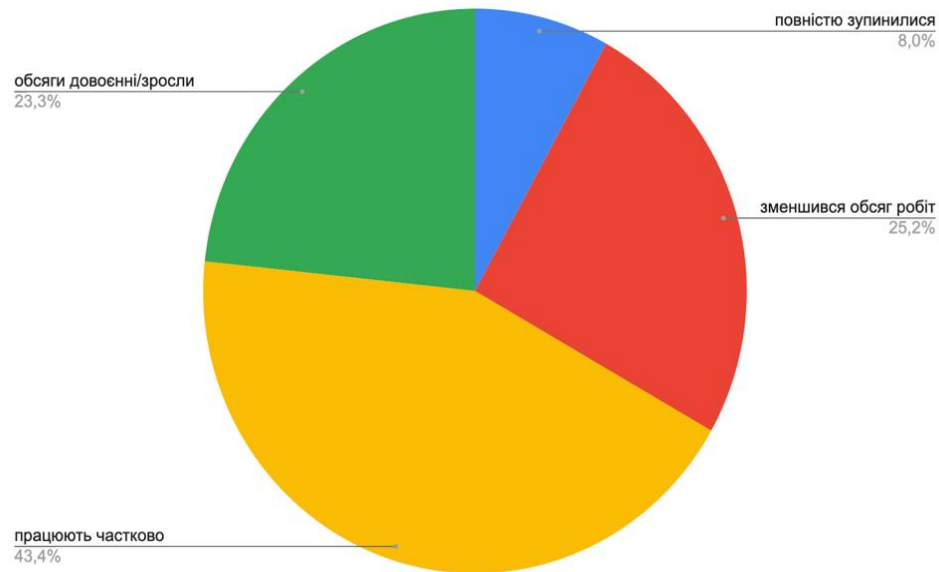

Рис.1. Стан обсягів роботи підприємств в умовах повномасштабного вторгнення.

Джерело: сформовано авторами за даними [13]

Також, злагоджена система соціальної підтримки не змогла би вплинути в океані сьогоденних запитів без включення, ініціативи та допомоги громадських та волонтерських організацій, кількість, якість та швидкість роботи яких стала не на одну ступінь вищою. З 24 лютого до 30 червня 2022 року в Україні зареєстрували 4365 організацій громадянського суспільства. Таку інформацію Центр демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ) отримав від Міністерства юстиції України. Серед зареєстрованих – 3364 благодійні та 1001 громадська організація. Деякі з них є новими, інші – раніше працювали неформально, а зараз отримали офіційний статус. Ці цифри значно перевищують торішні показники. Для прикладу, за весь 2021 рік, у країні з'явилися лише 792 нові благодійні організації. А за трохи більше як 4 місяці 2022-го – у понад 4 рази більше [15].

Лідером за кількістю зареєстрованих благодійних організацій став Київ. Тут за квітень зареєстрували 292 нові організації. На другому місці опинилася Львівська область, де було зареєстровано 136 благодійних організацій (95 з яких знаходяться у Львові), на третьому місці – Дніпропетровська область та 102 нові реєстрації (73 з яких здійснені у Дніпрі). Наступні регіони за кількістю зареєстрованих фондів розмістилися у такому порядку (рис.2).

Хочеться відмітити, що соціальна сфера не обмежується лише сухими цифрами, статистикою, та фінансами. Досить багато організацій стали профілюватися як місця

отримання психологічної підтримки, де люди не лише можуть відновити свій емоційний ресурс, а й отримати навички для інтеграції в суспільство, набути знань, перепрофілюватися та мати шанс на економічно-активне життя в соціумі, в який вони переселилися. Так, крім матеріальної допомоги, багато організацій надають освітньо-консультативну діяльність, з метою подальшого якісного працевлаштування осіб чи надання їм навичок самозайнятості та можливості відкриття власного бізнесу.

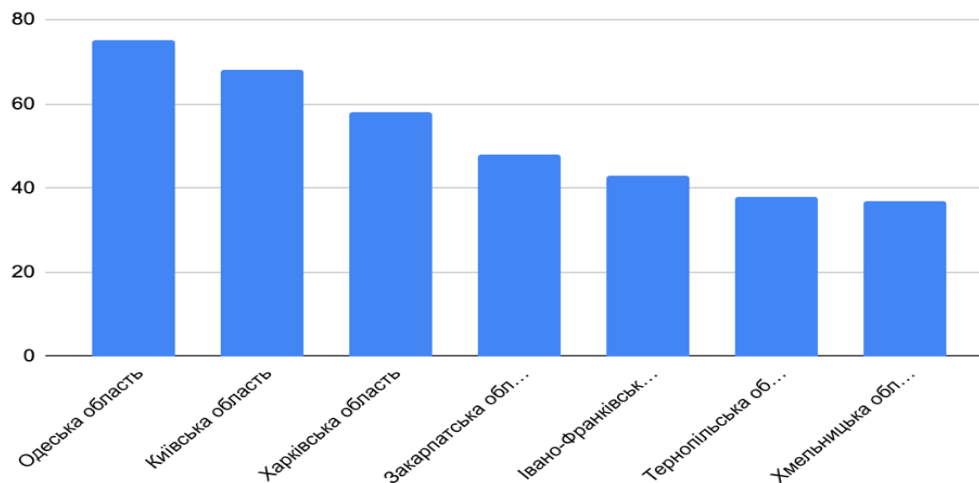

Рис.2. Рейтинг областей за кількістю зареєстрованих волонтерських та благодійних організацій.

Джерело: сформовано автором за матеріалами [16].

Тому в такій багатогранній ситуації сфера соціального забезпечення стикається з новими викликами, ефективне подолання яких потребує не лише коштів, а й якісних реформ. Так, під час війни змінився режим надання послуг. Міністерство соціалістики випустило рекомендацію про режим кризового надання послуг, який скорочує інтервал між тим, як було виявлено потребу, до моменту, коли приймається рішення. У цих рекомендаціях запропоновано приймати рішення власне установам, які надають ці послуги [17].

На жаль, ще у мирний час соціальні заклади часто отримували фінансування за залишковим принципом.

Стресові зрушення, які відбулися в Україні після початку повномасштабного вторгнення безпосередньо та чи не першочергово вплинули на соціальну безпеку. Багато людей втратили житло та роботу, погіршилися структура населення, адже мільйони українців змушені були покинути свої домівки та піти на фронт. Населення все глибше віддаляється від економічних стандартів життя, які присутні в високорозвинених країнах. Тому така ситуація вимагає максимально ефективної політики, механізмів реалізації та фінансування.

Так, в доповіді ООН зазначається: останні десятиліття в світі стабільно поліпшувалася ситуація зі здоров'ям і довголіттям, освітою та економічним благополуччям людей, проте з початку пандемії коронавірусу, оголошеної на початку 2020 року, цей тренд повернувся назад.

Прогнози Індексу людського розвитку – 2023 досить песимістичні, зазначає організатор програми розвитку ООН Акім Стайнер, який був одним з авторів доповіді.

Стайнер підкреслює, що наразі 80 країн з їхнього списку відчують проблеми з виплатами за зовнішнім боргом. «80 країн перебувають за крок від такої кризи. Це дуже серйозна ситуація. Ми спостерігаємо глибокі руйнування, з наслідками яких нам доведеться мати справу ще багато років», – додав представник ООН [17].

Карантинні обмеження із-за пандемії на COVID-19 та війна російської федерації проти України стануть ключовими факторами у падінні Індексу людського розвитку у загальносвітових масштабах у найближчі роки, прогнозують в Організації Об'єднаних Націй. Людський розвиток знизився до рівня 2016 року, що звело нанівець значну частину прогресу в досягненні Цілей сталого розвитку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проаналізовані у статті кореневі зміни у стані суспільно-економічному житті українців, негативні наслідки ворожої агресії, стресові ситуації для роботи підприємств, методи їхньої боротьби за можливість бути ринковим гравцем, поява та різке збільшення благодійних організацій на терені України, зміна їхньої ролі у забезпеченні благополуччя нашої країни та разом з тим світовий стан певної частки показників соціальної безпеки – є одними з важелів, враховуючи які має реконструюватися та будуватися механізм забезпечення соціальної безпеки в Україні. Незважаючи на те, що наш досвід гіркий та водночас, порівняно з іншими європейськими країнами – унікальний, зараз, як ніколи потрібно розвивати, удосконалювати та будувати новітню систему як попередження криз в системі соціальної безпеки, так і зменшення тих, які вже виникли.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. (2013). Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
2. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки [Текст] : монографія / О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова [та ін.] / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості . К. ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.
3. Романовська Ю.А. (2019). Соціально-економічна безпека: зміст категорії та її об'єкти. *БІЗНЕСІНФОРМ.* № 6. С. 13- 20.
4. Романовська Ю.А. (2019). Соціально-економічна безпека міста. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* № 4. С. 82 – 92.
5. Романовська, Ю. (2021). Соціально-економічна безпека міста: аналіз характерних рис. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (4(64)), 182–192.
6. Бондарук Т.Г., Бондарук І.С. (2018). Соціальні аспекти економічної безпеки держави. *Економічні горизонти.* № 2 (5). С. 76 -86.
7. Кальницька М.А. (2017). Соціальна безпека: поняття та рівні дослідження. *Глобальні та національні проблеми економік.* Вип. 17. С. 566 – 571.
8. Шведун В.О., Грець А.М. (2021). Стратегічна модель забезпечення соціально-економічної безпеки держави в умовах сучасних викликів. *Інвестиції: практика та досвід.* № 5. С. 52 – 55.
9. Кузьменко В. П. (2018). Регіональні і галузеві аспекти соціально-економічної безпеки держави. *Наукові записки НАУКМА. Економічні науки.* Т. 3. Вип. 1. С. 63-68.
10. Буняк Н. (2022). Соціальна безпека людини: сутність та шляхи забезпечення. *Економіка та суспільство.* № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68>
11. В ООН підраховали, скільки цивільних українців вбили росіяни за рік війни *Інформаційне агентство «Главком».* URL: <https://glavcom.ua/world/observe/stalo-vidomo-skilki-tsifilnikh-zhertv-910148.html>
12. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/7/693516/>
13. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-lipen-2022-roku>
14. Проєкт Дія. Бізнес. URL: <https://business.dia.gov.ua/economic-recovery>

15. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3649574-marina-honda-zastupnica-golovi-kmda.html>
16. Інформаційна платформа Vkursi. URL: <https://vkursi.pro/news/content/splesk-reiestratsiy-blahodiynykh-orhanizatsiy-doslidzhennia-vkursi-ta-zagoriy-foundation-234986>
17. Незалежний аналітичний центр Cedos. URL: <https://cedos.org.ua/events/yak-vijna-vplynula-na-sferu-soczialnogo-zahystu/>

Valeriia Loiko

D.Sc (Economics), Professor,
Boris Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-3248-1585
e-mail: v.loiko@kubg.edu.ua

Valentina Rudenko

graduate student "Economics",
Boris Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-9867-5951
email: vs.rudenko@kubg.edu.ua

TENDENCIES OF CHANGES AND DEVELOPMENT OF THE MECHANISM FOR ENSURING THE VITAL ACTIVITIES OF UKRAINIAN SOCIETY WITH RESPECT TO SOCIAL SECURITY OF THE COUNTRY

Abstract. The article examines the issue of trends in changes and development of the mechanism of ensuring Ukrainian society in terms of social security of the country. It was determined that the rapidly changing needs of society, in particular, negative impacts in the form of quarantine restrictions due to the Covid-19 pandemic and the war in Ukraine, significantly affect the level of social security. Substantial changes in the priorities of city residents regarding the most significant criteria for ensuring social security during peacetime and wartime. It was determined that in order to ensure a sufficient level of social security from an economic point of view in peacetime, the most important priorities of the city's residents were: the availability of work, the availability of housing and the ability to pay for communal services or housing rent, and the availability of medical, educational and other services. During the martial law, the priority criteria for ensuring social security were the following: the possibility of physical protection of residents' lives (availability of shelter), availability of food and drinking water, availability of medical services and medicines. It was concluded that during the war in Ukraine, the number of residents in need of social protection increased many times. It was determined that the war in Ukraine caused significant negative consequences for the livelihood of the country's population: loss of working capacity due to injuries, loss of work, reduction in wages, loss or damage to housing, reduction in the purchasing power of citizens, and an increase in prices for resources, including food products. There is an established trend of increasing the number of charitable funds to provide assistance to the population. It is concluded that the "bitter" experience of the Ukrainian people during the wartime stimulates the Ukrainian society to develop new mechanisms of social protection of the country's residents and to develop new ways of ensuring a stable level of social security of the population.

Keywords: social security; residents of the city; peacetime and wartime; criteria; economic factors; threats; charitable funds; volunteer organizations.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine. (2013). Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine No. 1277 dated 10/29/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
2. State and prospects of social security in Ukraine: expert assessments [Text]: monograph / O.O. f. Novikova, O. G. Sydoruk, O. V. Pankova [and others] / Lviv Regional Institute of State Administration of the National Academy of Sciences; NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics. K.; Lviv: LRIDU NADU, 2018. 184 p.
3. Romanovska Yu.A. (2019). Socio-economic security: content of the category and its objects. BIZNESINFORM.. No. 6. P. 13-20.
4. Romanovska Yu.A. (2019). Social and economic security of the city. Economic journal of Lesya Ukrainka East European National University. No. 4. P. 82-92.
5. Romanovska, Yu. (2021). Socio-economic security of the city: analysis of characteristic features. Scientific notes of the University "KROK", (4(64), 182–192.
6. Bondaruk T.G., Bondaruk I.S. (2018). Social aspects of the economic security of the state. Economic horizons. No. 2 (5). P. 76-86.

7. Kalnytska M.A. (2017). Social security: concepts and levels of research. Global and national problems of economies. Vol. 17. P. 566 – 571.
8. Shvedun V.O., Grets A.M. (2021). A strategic model of ensuring social and economic security of the state in the conditions of modern challenges. Investments: practice and experience. No. 5. P. 52-55.
9. Kuzmenko V. P. (2018). Regional and branch aspects of social and economic security of the state. Scientific notes of NAUKMA. Economic sciences. T. 3. Issue 1. P. 63-68.
10. Buniak N. (2022). Human social security: essence and ways of provision. Economy and society. No. 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68>
11. The UN has calculated how many Ukrainian civilians were killed by the Russians during the year of the war Glavkom Information Agency. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/stalo-vidomo-skilki-tsifilnikh-zhertv-910148.html>
12. Economic truth. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/7/693516/>
13. Official website of the National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-lipen-2022-roku>
14. Project Action. Business. URL: <https://business.dii.gov.ua/economic-recovery>
15. Ukrainian national information agency "Ukrinform". URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3649574-marina-honda-zastupnica-golovi-kmda.html>
16. Vkursi information platform. URL: <https://vkursi.pro/news/content/splesk-reiestratsiy-blahodiynykh-orhanizatsiy-doslidzhennia-vkursi-ta-zagoriy-foundation-234986>
17. Cedos Independent Analytical Center. URL: <https://cedos.org.ua/events/yak-vijna-vtlyna-na-sferu-soczialnogo-zahystu/>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.